

Common Ground

Perspektywy transgraniczne

Transgraniczna eksploracja partycypacji obywatelskiej w Polsce, Czechach, Szwajcarii, Francji, Luksemburgu, Belgii, Holandii i Niemczech

Podsumowanie i porównanie raportów krajowych w ramach programu Common Ground

Autorzy Nicolas Bach i Fabian Dantscher

Spis treści

1. Rosnący udział obywateli	3
2. Zrozumienie partycypacji obywatelskiej	3
3. Znaczenie partycypacji obywatelskiej	5
4. Wyzwania i bariery	6
5. Wpływ na Program Common Ground	8
Metryczka	10

1. Rosnący udział obywateli

W ostatnich latach w wielu krajach europejskich można zaobserwować znaczny wzrost partycypacji obywatelskiej, oznaczający pojawienia się zjawiska, które zostało niedawno nazwane przez OECD „falą deliberatywną”.¹ Ten trend jest widoczny także w krajach uczestniczących w Programie **Common Ground: Shaping Regions Across Borders** (Wspólna płaszczyzna: kształtowanie regionów ponad granicami) finansowanym przez Robert Bosch Stiftung. Program ten ma na celu promowanie zaangażowania obywateli regionów przygranicznych między Niemcami a państwami sąsiadującymi – Polską, Czechami, Szwajcarią, Francją, Luksemburgiem, Belgią i Holandią.

¹ OECD (2020), *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/339306da-en>

Jako centralny element programu **Common Ground** fundacja Robert Bosch Stiftung zleciła sporządzenie zwięzłych raportów krajowych rzucających światło na kulturę i krajobraz partycypacji obywatelskiej we wszystkich krajach objętych programem. Celem zlecenia tych raportów było uzyskanie dopracowanego zrozumienia partycypacji obywatelskiej w tych krajach. Podsumowując, raporty te pozwalają czytelnikowi odkryć podobieństwa i osobliwości w zróżnicowanej strukturze partycypacji obywatelskiej w tych krajach. W ten sposób przyczyniają się do lepszego zrozumienia i dostosowanego do potrzeb projektowania procesów partycypacyjnych oraz do ustanowienia trwałych struktur zaangażowania obywateli w regionach przygranicznych objętych programem **Common Ground**.

Raporty krajowe zostały sporządzone przez autorytety w dziedzinie partycypacji obywatelskiej z poszczególnych krajów. Analizy oparto na badaniu źródeł wtórnych, trzech lub czterech wywiadach z ekspertami w dziedzinie polityki i akademickimi z poszczególnych krajów oraz na kompetencjach własnych autora. Raporty nie mają na celu zapewnienia reprezentatywnego lub wyczerpującego przeglądu krajobrazu i kultury uczestnictwa obywatelskiego w poszczególnych krajach, ani też nie twierdzą, że są zgodne z najwyższymi standardami naukowymi. Zamiast tego mają dostarczyć migawki w czasie na temat partycypacji obywatelskiej w poszczególnych krajach.

W dalszej części opracowania przedstawiono i zestawiono zwięzłe podsumowanie raportów krajowych. Porównanie raportów ujawnia, że mimo coraz bardziej widocznego zaangażowania obywateli, jako zjawiska naturalnego we wszystkich krajach partnerskich programu **Common Ground**, każdy z nich wykazuje charakterystyczne cechy w zakresie kultury i krajobrazu partycypacji obywatelskiej. Różnice te można przypisać różnym procesom historycznym, systemom politycznym, ramom prawnym oraz zróżnicowanemu gronu podmiotów wspierających takie inicjatywy. Kolejne części obejmują zwięzłe porównanie

- (1) różnego rozumienia partycypacji obywatelskiej,
- (2) znaczenia i statusu partycypacji obywatelskiej w każdym kraju,
- (3) wyzwań i barier wpływających na dalszy rozwój partycypacji obywatelskiej, podkreślenie elementów wspólnych i specyficznych dla poszczególnych krajów.

2. Zrozumienie partycypacji obywatelskiej

Porównanie raportów krajowych pokazuje, że nie istnieje coś takiego, jak jednorodne rozumie-

nie partycypacji obywatelskiej w krajach objętych programem **Common Ground**. Jednak w większości z analizowanych krajów, partycypacja obywatelska jest szeroko rozumiana jako zaangażowanie zwykłych obywateli w procesy tworzenia polityki i podejmowania decyzji. Ta szeroka konceptualizacja jest podzielana przynajmniej w krajach Beneluksu, Niemczech, Francji i w Polsce.

W wymienionych sześciu krajach partycypacja obywatelska przybiera wiele form. Pojęcie zbiorowe „partycypacja obywatelska” obejmuje procesy realizowane na różnych szczeblach rządowych. Są to, między innymi budżet partycypacyjny, rady konsultacyjne, lokalne plebiscyty, interpelacje obywatelskie, referenda, petycje, deliberatywne mini publiki, takie jak zgromadzenia obywateli, komórki planistyczne i fora obywatelskie. Można zauważyć, że niekoniecznie wszystkie z tych procesów partycypacyjnych obejmują deliberację – to znaczy świadomy dialog z obywatelami, który obejmuje ważenie i refleksję nad preferencjami, wartościami i interesami w odniesieniu do kwestii będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Zamiast tego partycypacja obywatelska jest generalnie rozumiana w szerszym kontekście jako zaangażowanie obywateli w podejmowanie decyzji politycznych, co może obejmować instrumenty zazwyczaj postrzegane jako elementy bezpośredniej demokracji. Niemniej jednak deliberatywne procesy partycypacyjne, w których obywatele spotykają się, aby uczyć się, debatować i wspólnie opracowywać zalecenia dotyczące kwestii budzących niepokój publiczny, są integralnym elementem kultury partycypacji obywatelskiej we wszystkich wymienionych krajach – choć w mniejszym stopniu w Polsce (więcej szczegółów w następnej części).

Jeżeli chodzi o rozumienie partycypacji obywatelskiej wyróżniają się Szwajcaria i Czechy. Wygląda na to, że w Czechach rozumienie partycypacji obywatelskiej ma mniej niuansów, gdzie wybory postrzegane są jako podstawowy tryb uczestnictwa, a zaangażowanie obywateli przejawia się przy urnach wyborczych. Takie terminy jak procesy deliberatywne, zgromadzenia obywateli lub jury obywatelskie zazwyczaj są mało znane politykom i obywatelom, albo są one błędnie postrzegane jako forma bezpośredniej demokracji. Czasami są one także błędnie rozumiane jako forma zaangażowania zainteresowanych stron, która odnosi się do zaangażowania podmiotów o określonych interesach lub udziałach w określonej kwestii, w przeciwieństwie do partycypacji obywatelskiej, która jest powszechnie rozumiana jako zaangażowanie członków ogółu społeczeństwa bez skupiania się na konkretnych powiązaniach lub interesach. W pewnym zakresie ten brak świadomości dotyczącej rozróżnienia między partycypacją zainteresowanych stron i obywateli występuje także w Polsce.

Dla kontrastu, Szwajcaria stanowi unikalny przypadek pod względem partycypacji obywatelskiej w porównaniu z innymi krajami europejskimi. W Szwajcarii prawa polityczne, wolność polityczna i odpowiedzialność kantonów i gmin są dla narodu konstytutywne. Wszechstronne możliwości bezpośredniego uczestnictwa w życiu politycznym są integralną częścią szwajcarskiej tożsamości, a partycypacja obywatelska jest nie tylko elementem uzupełniającym, ale podstawowym elementem systemu politycznego. Biorąc pod uwagę ten kontekst, deliberatywna partycypacja obywatelska jest często postrzegana sceptycznie jako niepotrzebna forma zaangażowania, a jej koncepcja w Szwajcarii w porównaniu z innymi krajami europejskimi jest bardziej rozpowszechniona.

Analizy pokazują, że rozbieżne rozumienie partycypacji obywatelskiej często wynika z odmiennej historii politycznej poszczególnych krajów. Wybitnym przykładem na to jest szwajcarski system demokracji bezpośredniej, którego początki sięgają średniowiecza. W Czechach, na

których piętno odcisnęła historia komunizmu, partycypacja obywatelska jest głównie postrzegana raczej jako narzędzie do promowania spójności społecznej niż jako środek do angażowania ludzi w procesy związane z podejmowaniem decyzji politycznych. We Francji partycypacja obywatelska jest historycznie powiązana z konfliktem społecznym i zakorzeniona w municipalnych grupach aktywistów, którzy chcieli stawić wyzwanie władzom politycznym. Holenderska kultura partycypacji obywatelskiej kształtowana jest przez historię zinstytucjonalizowanej partycypacji zainteresowanych stron, zwaną modelem polder. Natomiast Belgia przez wiele lat opierała się partycypacji obywatelskiej, postrzegając ją jako zagrożenie dla jedności narodowej, a ustawy dopuszczające partycypację obywatelską zostały przyjęte dopiero w latach 90. XX wieku.

3. Znaczenie partycypacji obywatelskiej

Z analizy raportów krajowych wynika, że w ciągu ostatnich kilku lat partycypacja obywatelska ogólnie, a deliberatywne procesy partycypacyjne w szczególności, odgrywają coraz ważniejszą rolę w większości krajów partnerskich programu **Common Ground**. Niemniej jednak istnieją znaczne różnice między krajami pod względem liczby, jakości i znaczenia tych procesów. W krajach Beneluksu i we Francji deliberatywna partycypacja obywatelska rośnie od 2000 r. (Belgia) i 2010 r. (Holandia, Luksemburg, Francja), a procesy te odgrywają kluczową rolę w podejmowaniu decyzji publicznych. W Niemczech deliberatywne procesy partycypacyjne nabrały tempa również po 2015 r. wraz z wprowadzeniem zgromadzeń obywatelskich. Kraj ten ma jednak długą historię wdrażania komórek planistycznych sięgającą lat 70. XX wieku. Natomiast w Polsce, Czechach oraz Szwajcarii deliberatywna partycypacja obywatelska odgrywa mniej istotną rolę, chociaż z innych powodów oraz w różnym stopniu.

W krajach Beneluksu procesy deliberatywne zostały szeroko wdrożone w wielu różnych formach. W tych krajach istnieje szerokie poparcie w sektorze politycznym i społeczeństwie dla stosowania deliberatywnego uczestnictwa obywateli, a procesy deliberatywne są powszechnie akceptowane jako uzupełnienie demokracji przedstawicielskiej. W wymienionych krajach większość partii politycznych jest pozytywnie nastawiona do partycypacji obywatelskiej w ogóle, a w szczególności do tworzenia zgromadzeń obywatelskich. Takie stanowisko podziela również większość obywateli, choć badania pokazują, że wciąż znaczna część społeczeństwa nie jest świadoma tych procesów lub nie ma głębszej wiedzy na temat ich potencjału i korzyści.

W szczególności Belgia stała się pionierem we wdrażaniu deliberatywnych procesów partycypacyjnych opartych na głosowaniu. Kraj ten wyróżnia się nie tylko liczbą przeprowadzonych mini publik, ale także innowacyjnymi i ambitnymi projektami procesów oraz sposobem ich integracji z procesami decyzyjnymi administracji publicznej.

W ostatnich latach również we Francji nastąpił wzrost liczby deliberatywnych procesów partycypacyjnych, co oznacza wyraźną zmianę w postrzeganiu partycypacji obywatelskiej na przestrzeni ostatnich 30 lat. Jednak obraz partycypacji obywatelskiej we Francji jest bardziej ambiwalentny niż w pozostałych krajach Beneluksu. Z jednej strony kraj był świadkiem bezprecedensowych i wysokiej jakości procesów partycypacyjnych, takich jak Konwencja Obywatelska w sprawie Klimatu w latach 2019/2020 oraz Konwencja Obywatelska w sprawie Zakończenia Życia w latach 2022/2023. Z drugiej strony, przestrzeń do deliberacji wydaje się

czasami ograniczona w systemie politycznym zdominowanym przez silną władzę wykonawczą i prezydencką. Raport francuski podkreśla, że wielu polityków pozostaje nieufnych, a czasem nawet wrogo nastawionych do procesów partycypacji obywatelskiej, argumentując, że tylko oni mają legitymację do podejmowania decyzji. Podczas gdy większość społeczeństwa popiera demokrację partycypacyjną, rozczarowanie i zmęczenie wśród obywateli i stowarzyszeń doprowadziły do stopniowego zwrotu w kierunku akcji bezpośredniej, podważając pod pewnymi względami legitymację demokracji partycypacyjnej.

Jak wskazuje raport na temat partycypacji obywatelskiej w Niemczech, Niemcy były pierwszym krajem na świecie, który przetestował demokrację deliberatywną z losowo wybranymi obywatelami, wraz z wynalezieniem i wdrożeniem pierwszych komórek planistycznych na początku lat 70. XX wieku. Mimo że do późnych lat 2000-2009 liczba komórek planistycznych w Niemczech pozostawała raczej niewielka, doświadczenia związane z takimi procesami ułatwiły wprowadzenie zgromadzeń obywatelskich pod koniec lat 2010-2019 i przyczyniły się do szczegółowych dyskusji na temat standardów jakości. Dzięki eksperymentowaniu ze zgromadzeniami obywatelskimi na wszystkich szczeblach politycznych od 2019 r. dyskurs polityczny na temat deliberatywnej partycypacji obywatelskiej znacznie się zmienił. W 2023 roku niemiecki Bundestag zlecił pierwszemu krajowemu zgromadzeniu obywatelskiemu bezpośrednie doradzanie parlamentowi w kwestii żywienia, co było procesem, który przyciągnął ogromną uwagę opinii publicznej i zmieniło publiczne postrzeganie demokracji deliberatywnej.

W Polsce i Czechach sytuacja jest zupełnie inna. W krajach tych udział obywateli w publicznym procesie decyzyjnym jest mniej powszechny, a znaczenie partycypacji obywatelskiej wydaje się zasadniczo różnić na szczeblu lokalnym i krajowym. Na poziomie lokalnym procesy partycypacyjne używane są w innych kontekstach. Jednak, jak wskazuje polski raport, procesy te są często wykorzystywane do uzyskania akceptacji dla polityki publicznej lub do budowania innowacyjnego lub demokratycznego wizerunku samorządu. Na poziomie krajowym liczba procesów partycypacyjnych w Polsce jest bardzo ograniczona, a w Czechach one właściwie nie występują. W obu krajach aktorzy polityczni tradycyjnie raczej sprzeciwiają się deliberatywnym procesom partycypacyjnym lub wykazują dla nich jedynie ograniczone poparcie. Jednocześnie występuje także stosunkowo małe zainteresowanie publiczne partycypacją obywatelską.

W Szwajcarii obraz ten przedstawia się inaczej. Jak wspomniano wcześniej, koncepcja demokracji deliberatywnej jest zasadniczo bardziej rozpowszechniona w porównaniu z innymi krajami europejskimi, co można rozumieć jako konsekwencję dużej liczby możliwości uczestnictwa w życiu politycznym i społecznym. Chociaż w ostatnich latach przeprowadzono wstępne eksperymenty z nowymi procedurami deliberatywnymi i opartymi na głosowaniu, te praktyczne wysiłki i dyskurs teoretyczny pozostają bardzo rozdrobnione. Co więcej, nie ma powszechnego poparcia dla deliberatywnych procesów partycypacyjnych ani wśród aktorów politycznych, ani wśród ogółu społeczeństwa.

4. Wyzwania i bariery

Podczas gdy deliberatywna partycypacja obywatelska coraz bardziej zyskuje na znaczeniu w prawie wszystkich krajach partnerskich programu **Common Ground**, szereg wyzwań

i barier utrudnia dalszy rozwój i wpływ takich praktyk.

We wszystkich badanych krajach deliberatywne procesy partycypacyjne wydają się niekiedy symboliczne lub tokeniczne. Główną obawę stanowi przejmowanie elit, a takie procesy są wdrażane nie po to, aby autentycznie angażować obywateli w podejmowanie decyzji publicznych, ale raczej po to, aby uspokoić głosy sprzeciwu lub legitymizować z góry określone decyzje polityczne. Taka tendencja została wskazana m.in. w analizach Polski, Czech i Francji.

Kolejnym wyzwaniem jest niewystarczająca integracja procesów deliberatywnych ze strukturami decyzyjnymi administracji publicznej. Zalecenia wynikające z inicjatyw partycypacyjnych są często zaniebywane lub traktowane wybiórczo, co prowadzi do ograniczonego oddziaływania. Wielu ekspertów, a także obywateli obawia się, że procesy deliberatywne będą stanowić jedynie mydlenie oczu i listek figowy. Wynika to również z zauważalnego braku instytucjonalizacji partycypacji obywatelskiej w wielu krajach partnerskich programu **Common Ground**. W krajach takich jak Polska, Czechy i Francja włączenie praktyk partycypacyjnych do ram zarządzania pozostaje kruche i podlega krótkoterminowym strategiom decydentów politycznych.

Istotną barierę dla skutecznego uczestnictwa obywateli może stanowić także złożona struktura instytucjonalna państw. Przykładem takiej złożoności są kraje takie jak Belgia, z licznymi szczeblami politycznymi i rozdrobnionymi kompetencjami w zakresie partycypacji obywatelskiej. Każdy szczebel polityczny ma swoje własne przepisy prawne dotyczące procedur partycypacji obywatelskiej, a procesy partycypacyjne są często ograniczone kompetencjami organu publicznego, który je uruchamia. Zalecenia są zatem często sprzeczne z kompetencjami innych szczebli władzy.

Wydaje się, że w niektórych krajach, takich jak Francja i Czechy, panuje uporczywe przekonanie o irracjonalności mas, a obywatele są czasami postrzegani jako ignoranci i pozbawieni wiedzy na temat udziału w podejmowaniu decyzji publicznych. Taki sposób myślenia ewidentnie podważa poparcie dla partycypacji obywatelskiej wśród aktorów politycznych. Ponadto, jak wskazuje analiza dotycząca Czech, aktorzy polityczni czasami nie rozumieją nawet, jak wygląda partycypacja obywatelska i jakie potencjalne korzyści może przynieść.

Można zaobserwować, że pomimo różnych poziomów partycypacji obywatelskiej w krajach partnerskich programu **Common Ground**, nadal istnieją wspólne wyzwania. Procesy symboliczne, niedostateczna integracja procesów z politycznymi strukturami decyzyjnymi, brak instytucjonalizacji, złożoność systemowa, negatywne postrzeganie obywateli i brak wsparcia politycznego mogą utrudniać wszechstronny rozwój partycypacji obywatelskiej.

Zasadniczo sprawozdania krajowe na temat partycypacji obywatelskiej pokazują, że chociaż partycypacja obywatelska w ogóle, a deliberatywne procesy partycypacyjne w szczególności, odgrywają coraz ważniejszą rolę we wszystkich badanych krajach, istnieją zasadnicze różnice pod względem ilości, jakości, znaczenia i statusu tych procesów między poszczególnymi krajami. Każdy kraj wykazuje charakterystyczne cechy w swojej kulturze i krajobrazie partycypacji obywatelskiej.

5. Wpływ na Program Common Ground

Doświadczenia zdobyte do tej pory w ramach programu **Common Ground** potwierdzają wiele ustaleń zawartych w raportach krajowych. Wynika z nich, że istnieje minimalny konsensus co do tego, czym jest partycypacja obywatelska: zaangażowaniem zwykłych obywateli w procesy polityczne i decyzyjne. Taki konsensus stanowi podstawę wdrożenia programu **Common Ground**. Niemniej jednak różnice w rozumieniu i znaczeniu partycypacji obywatelskiej, a także związane z nimi wyzwania i bariery podsumowane powyżej i wyjaśnione w sprawozdaniach krajowych dostarczają ważnych informacji dla realizacji procesów partycypacji z obywatelami w regionach pilotażowych. Uznanie tych rozbieżnych krajobrazów i kultur może posłużyć za podstawę do wspierania bardziej ukierunkowanego i skutecznego podejścia do partycypacji obywatelskiej w tych krajach, a w szczególności w ich regionach przygranicznych. Biorąc pod uwagę kontekst historyczny, systemy polityczne, różne podmioty kształtujące kulturę partycypacyjną każdego kraju, a także wyzwania i bariery, inicjatywa **Common Ground** może dążyć do wypełnienia luk i stworzenia dostosowanych do potrzeb struktur transgranicznej partycypacji obywatelskiej.

W konceptualizacji procesu partycypacji oraz organizacji wydarzeń i warsztatów w regionach **Common Ground** pod uwagę muszą być brane zwłaszcza różne stopnie zrozumienia i znaczenie partycypacji obywatelskiej.

Jeśli chodzi o konceptualizację, jednym z głównych wyzwań jest zaprojektowanie procesów partycypacyjnych i znalezienie metod partycypacyjnych, które są odpowiednie i zrozumiałe dla obywateli wszystkich zaangażowanych krajów. Dla pilotów **Common Ground** na zachodniej granicy Niemiec (francusko-niemieckiej, luksembursko-niemieckiej, belgijsko-holendersko-niemieckiej) jest to raczej niewielkie wyzwanie, ponieważ rozumienie i znaczenie partycypacji obywatelskiej wydają się być dość podobne. Dla pilotów **Common Ground** na południowej (szwajcarsko-niemieckiej) i wschodniej granicy (polsko-niemieckiej, polsko-czesko-niemieckiej) Niemiec wyzwania są jednak namacalne. Dostrzegamy tam znaczące różnice w rozumieniu i znaczeniu partycypacji obywatelskiej między zaangażowanymi krajami. Oznacza to, że metody, które mogą być odpowiednie i dobrze ugruntowane w jednym kraju, nie sprawdzają się w drugim. Dlatego partnerzy starają się znaleźć metody, które są atrakcyjne i akceptowane we wszystkich zaangażowanych krajach. Mimo dostępu do pewnych doświadczeń i wiedzy (np. doświadczeń z miast partnerskich Frankfurt nad Odrą - Słubice), projekty pilotażowe napotykają dodatkowy problem polegający na tym, że administracja i polityka w Polsce, Czechach i Szwajcarii wykazują mniejszą akceptację dla wyników lub zaleceń, które zostały opracowane przez obywateli w procesie partycypacyjnym. To sprawia, że ich wdrożenie jest utrudnione.

To samo dotyczy organizacji i realizacji wydarzeń partycypacyjnych i warsztatów. Zwłaszcza rekrutacja zwykłych obywateli stanowi wyzwanie w krajach, w których partycypacja obywatelska nie jest dobrze ugruntowana. Dla tych krajów należy znaleźć lub opracować odpowiednie sposoby i metody aktywizacji obywateli. Należy znaleźć procedury niskoprogowe, które przemawiają do osób w poszczególnych krajach. Podczas rekrutacji należy bardzo jasno określić cel uczestnictwa oraz wzbudzić zainteresowanie i akceptację dla danego procesu. W regionach, o których mowa, jest to możliwe dzięki ścisłej współpracy między partnerami projektu, która zapewnia uwzględnienie specyfiki zaangażowanych krajów.

Sprawozdania pokazują rozwój, w którym udział obywateli staje się coraz ważniejszą częścią politycznego procesu decyzyjnego. Rozwój ten odbywa się z różną prędkością i z różnych punktów wyjścia, ale wydaje się, że zmierza w tym samym kierunku. Zatem program **Common Ground** nie tylko wdraża i ustanawia partycypację obywatelską w regionach przygranicznych, ale także pomaga uwidocznnić istniejące różnice w kulturach uczestnictwa i umożliwia wzajemne zdobywanie wiedzy w tym zakresie. Refleksje z zewnątrz i wymiana doświadczeń, czerpiąca zarówno z udanych, jak i mniej udanych przypadków, mogą zaoferować nowe spojrzenie na kulturę i praktyki deliberatywne i partycypacyjne w krajach partnerskich. Ponadto obserwacja partycypacyjna wśród partnerów w ramach inicjatywy **Common Ground** ułatwia dostosowanie i poprawę praktyk partycypacyjnych. Wreszcie, współpraca między krajami partnerskimi jest podstawowym kamieniem węgielnym wzajemnego uczenia się i zrozumienia.

Z tego, co zostało wskazane powyżej, następujące kwestie muszą zostać rozwiązane w dalszym toku realizacji programu **Common Ground**:

- W jaki sposób możemy zapewnić, że wyniki procesów partycypacji zostaną wdrożone, zwłaszcza w krajach, w których partycypacja obywatelska ma niewielkie znaczenie?
- W jaki sposób możemy zwiększyć akceptację partycypacji obywatelskiej wśród obywateli, polityków i administracji?
- Mając na uwadze różnice kultur uczestnictwa, co powinniśmy uwzględnić przy opracowywaniu przyszłych transgranicznych procesów partycypacji?

To podsumowanie jest częścią programu **Common Ground: Shaping Regions Across Borders**, w którym uczestniczy osiem krajów. Projekt został zainicjowany i sfinansowany przez fundację Robert Bosch Stiftung i jest realizowany w ścisłej współpracy z nexus Institute for Cooperation Management and Interdisciplinary Research (Instytut ds. Zarządzania Współpracą i Badań Interdyscyplinarnych).

Metryczka

Publikacja

Robert Bosch Stiftung GmbH
Heidehofstrasse 31
70184 Stuttgart, Niemcy
www.bosch-stiftung.com

Autorzy

Nicolas Bach, Fabian Dantscher

Edycja

Nicolas Bach, Fabian Dantscher, Sabine Fischer, Gordian Haas, Sylvia Hirsch, Eva Roth

Design

mischen

Prawa autorskie 2024

Robert Bosch Stiftung GmbH, Stuttgart
Wszystkie prawa zastrzeżone